

ДОШКІЛЬНА І ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.3.012

DOI 10.25128/2415-3605.21.2.3

ОЛЬГА ЧИКУРОВА

<https://orcid.org/0000-0003-4760-9895>

o.teslyuk@tnpu.edu.ua

асистентка

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

вул. В. Винниченка, 10, м. Тернопіль

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ТЕОРІЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Охарактеризовано синергетичний підхід як методологічну основу теорії самоорганізації навчальної діяльності молодшого школяра. Проаналізовано дослідження науковців в області синергетики, а саме трансформування її ідей у педагогіці як базової ідеї теорії самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи, розкрито ключові ідеї та положення синергетики крізь призму тлумачення освітнього процесу. Експлікація проблеми здійснена в контексті аналізу педагогічної системи початкової школи. Подано особливості реалізації синергетичного підходу в школі I ступеня. Розглянуто сутність синергетичного підходу, як міждисциплінарного напрямку пізнання. Встановлено, що саме синергетичний підхід дає змогу формувати самоорганізацію навчальної діяльності. Досліджено, що освітній процес в початковій школі також можна вважати відкритою системою, оскільки у ньому здійснюється неперервний процес обміну інформацією (знаннями) між вчителем та учнями (зворотний зв'язок), а також постійно змінюється зміст освіти відповідно до потреб суспільства. Розкрито зміст навчально-пізнавальної діяльності під час формування навичок самоорганізації учнів початкової школи з точки зору синергетичного підходу. Окреслено основні закономірності процесу навчання молодшого школяра як відкритої й складної системи та комплексу багатокомпонентних, міждисциплінарних та багаторівневих знань, які забезпечують можливість виокремити основні напрями реалізації синергетичних ідей в освітньому процесі. Підсумовано, що реалізація синергетичного підходу щодо управління й організації освітнього процесу початкової школи істотно підвищить його ефективність, зробить освітній процес більш гнучким і універсальним.

Ключові слова: синергетика, синергетичний підхід, самоорганізація, методологія, початкова освіта.

OLHA CHYKUROVA

Graduate assistant

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil

SYNERGETIC APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS OF THE THEORY OF SELF-ORGANIZATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS' EDUCATIONAL ACTIVITY

The educational process in a modern primary school involves a change in the position of the student: from the object of study they become active subjects of educational activities, which requires the activation of their self-organization. At the same time, the essence and purpose of education is not in the scholastic increase of information, but in the information support of the constant development of an individual. This problem is especially relevant in the context of distance learning in the New Ukrainian School (NUS), so increasingly popular are learning technologies aimed at enhancing the educational and cognitive activities of students and

forming their readiness for independent work. Life in modern society requires that an individual develops the qualities of autonomy and organization: independence, initiative, ability to think creatively, etc. These qualities are considered as components of a single process of self-organization of an individual. Synergetic can be interpreted as a methodological basis for educational, prognostic, organizational and didactic-managerial educational activities. We characterize synergetic as an opportunity to solve problems of education in accordance with modern challenges.

Despite numerous studies, the problem of implementing a synergetic approach in the formation of skills of self-organization of educational activities of primary school students remains open. The article describes the synergetic approach as a methodological basis of the theory of self-organization of educational activities of junior schoolchildren. The research of scientists in the field of synergetic, namely the transformation of its ideas in pedagogy as a basic idea of the theory of self-organization of educational activities of primary school students, analyzes the key ideas and positions of synergetic through the prism of interpretation of the educational process. The explication of the problem is carried out in the context of the analysis of the pedagogical system of primary school. The study presents the features of the synergetic approach in the first grade school. The essence of the synergetic approach as an interdisciplinary direction of cognition is considered. It is established that the synergetic approach allows to form self-organization of educational activity. It has been studied that the educational process in primary school can also be considered an open system, as it carries out a continuous process of exchange of information (knowledge) between teacher and students (feedback), and constantly changing the content of education according to society as a whole. The content of educational and cognitive activities during the formation of skills of self-organization of primary school students from the point of view of synergetic approach is revealed. The main regularities of the process of teaching junior schoolchildren as an open and complex system and a complex of multicomponent, interdisciplinary and multilevel knowledge are outlined, providing an opportunity to identify the main areas of synergetic ideas in the educational process. It is concluded that the implementation of a synergetic approach to the management and organization of the educational process of primary school will significantly increase its efficiency, make the educational process more flexible and universal.

Keywords: *synergetic, synergistical approach, system, self-organization, methodology, primary education.*

Стрімкий розвиток нашого суспільства вимагає зміни старої дидактичної моделі, згідно з якою людина здобуває знання на початку свого життя, які в подальшому надають їй можливість бути «ефективною» особистістю. Результативність освітнього процесу забезпечується багатьма факторами, визначальним серед яких є здатність учня до самостійного здобуття нових компетентностей. Освітній процес у сучасній початковій школі передбачає зміну позиції учня: із об'єкта навчання він перетворюється в активного суб'єкта освітньої діяльності, що вимагає активізації його самоорганізації.

Водночас суть та призначення освіти полягає не в схоластичному збільшенні інформації, а в інформаційному забезпеченні постійного розвитку особистості. Особливо актуальною ця проблема постає в контексті дистанційного навчання в умовах Нової української школи (НУШ), тому все більш затребуваними стають технології навчання, що спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів та формування в них готовності до самостійної роботи. Життя в сучасному суспільстві потребує від особистості розвитку якостей автономності та організованості: самостійності, ініціативності, вміння творчо мислити і т. п. Ці якості розглядаємо як компоненти єдиного процесу самоорганізації особистості.

Аналізуючи методологічні позиції філософів і педагогів минулого, сучасні науковці особливу увагу приділяють дослідженню теорії самоорганізації [2; 3; 4; 7; 8; 10]. Самоорганізація складних систем, в тому числі освітньої, передбачає наявність певної взаємодії між її компонентами – синергії. З огляду на це і виникла необхідність вивчення синергетичного підходу як методологічної основи теорії самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи.

Самоорганізацію навчальної діяльності досліджували О. Вознюк, А. Євтюк, О. Князева, В. Лук'янець, В. Лутай, І. Пригожин, О. Чалий та інші.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблем самоорганізації освітнього процесу дає змогу виокремити декілька основних напрямів: організація самостійної діяльності (А. Беляєва, Г. Михайленко, П. Підкасистий, І. Шимко); взаємозв'язок самоорганізації та мотивації навчальної діяльності (І. Бех, Г. Коган); взаємозв'язок самоорганізації та самоконтролю (В. Кремень, Я. Устинова); формування культури самоорганізації (Г. Гмизіна, В.

Онищук); зв'язок компонентів самоорганізації з успішністю (О. Ішков, М. Мур); формування прийомів самоорганізації (В. Львович).

Отже, синергетику можна трактувати як методологічну основу навчальної, прогностичної, організаційної та дидактико-управлінської освітньої діяльності. Синергетику ми характеризуємо як можливість розв'язувати проблеми освіти відповідно до сучасних викликів сьогодення.

Незважаючи на численні дослідження, проблема реалізації синергетичного підходу у формуванні вмінь самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи залишається відкритою.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних питань синергетичного підходу як методологічної основи формування вмінь самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи.

В науковій літературі синергетику характеризують як теорію самоорганізації або теорію спонтанного виникнення та самопідтримки впорядкованих часових і просторових структур у відкритих нелінійних системах різної природи, тому її фундаментальними поняттями є «самоорганізація», «відкритість», «нелінійність», «нерівноважність», «біфуркація», «флуктуація», «дисипативні структури», «атрактори» [2; 7].

На сучасному етапі синергетична парадигма охоплює методологічні принципи багатьох наукових підходів. Вона заснована на синтезі традиційного розуміння змісту концептів («система», «елемент», «ціле», «структура») і синергетичного категоріального понятійного апарату («нелінійність», «біфуркація», «атрактор», «самоорганізація», «порядок», «хаос» тощо). Завдяки цим поняттям формується уявлення про спільні системно-структурні характеристики предмета. Ці уявлення організовують у цілісність різні моделі, багато з яких були раніше створені в інших науках. Використовувані в різних наукових дисциплінах, вони організовуються в нову систему завдяки утворюваній в синергетиці картині реальності, яку зазвичай позначають поняттям «самоорганізація» [1, с. 15].

Отже, синергетика вивчає закономірності предметів досліджуваної реальності як складної системи, здатної до саморозвитку. Важливим тут є те, що поняття, закони та принципи класичної науки за допомогою синергетики переходять на якісно новий етап розвитку знання, орієнтований на пізнання цілісності світу механізмів його самоорганізації. [6, с. 13].

Ключові ідеї синергетичного підходу до освіти можна сформулювати в таких твердженнях:

1. Ми живемо в світі нестійких процесів з порушеною симетрією між минулим і майбутнім.

2. Майбутнє постає як простір можливостей, а теперішнє – як напружений процес відбору.

3. Система освіти може бути як замкнутою і статичною, так і відкритою і динамічною залежно від того, наскільки повно вона відображає динаміку способів пізнання світу – науку, мистецтво, літературу.

4. У відкритій системі кожна людина розглядається як неповторна індивідуальність, яка ініціює і організовує свій унікальний процес пізнання світу.

5. Принципи самоорганізації, що реалізуються в середовищі, що саморозвивається, передбачають спільну творчість організаторів, викладачів та учнів у визначенні цілей, планів, програм і стратегій навчання.

Таким чином, синергетичне тлумачення освітнього процесу передбачає уявлення про аттрактори розвитку, кінцеві цілі, які будують і самоорганізують наявні знання із майбутнього. Тобто, це – план, головна ідея, образ кінцевого результату, що визначає вибір життєвої позиції, мети життя. Самоорганізація – складання цілого із частин, самобудування, самоструктурування частин у ціле. Це призводить до поширення творчої активності людини до розкриття її необмежених можливостей [7, с. 197].

«В освітньому процесі, у ході засвоєння навчального матеріалу і накопичення досвіду навчально-пізнавальної діяльності, відбувається перехід від кількісних змін у складі та змісті освітньої діяльності школяра до їх якісного перетворення. Перехід від кількісного накопичення знань до якісного перетворення стану готовності учня вирішувати навчальні завдання на

новому рівні складності, в нових ситуаціях і є циклічним в навчанні. Цикл – це сукупність певних актів навчального процесу, підсумок послідовних мікрорезультатів учіння» [11, с. 102].

Традиційна система освіти, що опирається лише на принципи класичної науки та функціонує як замкнута, часто втрачає свою здатність до саморозвитку та не може ефективно виконувати роль засобу пізнання сучасного світу. «Зусилля традиційної педагогічної теорії зосереджувалися переважно на дидактиці, не приділяючи уваги способам і вигляду тих форм активності, які ведуть до творчого конструювання світу», – зауважує В. Кремень [7, с. 80].

Реалізація синергетичного підходу у початковій освіті, що спирається на універсальну еволюційну картину світу, сприяє стиранню кордонів між природничо-науковим і гуманітарним знанням. При цьому домінують продуктивна діяльність – дослідницька, проєктна, творча – учня і вчителя. Від традиційних «ЗУНів» і оцінок в термінах «знає – не знає», «вміє – не вміє», «є навичка – немає навички» переходимо до оцінки конкретного продукту – проєкту, сценарію, теорії і т.п. в категоріях «цікаво – нецікаво», «оригінально – не оригінально», «повно – неповно» і т.п.

Проблему самостійної роботи учнів як самоорганізаційного процесу необхідно вивчати у контексті синергетики. Синергетика є сучасною методологією освіти, що дає можливість зрозуміти, пояснити та регулювати внутрішні механізми самоорганізації відкритих складних систем, до яких належить також і освітній простір. Процес самоорганізації в освітньому просторі є спонтанним і передбачає наявність взаємодії, синергії, які здійснюються через перебудову вже існуючих та утворення нових зв'язків між елементами системи освіти.

Педагоги [2; 3; 7; 13] визначають синергетику як науку, що досліджує процес переходу складної системи із неупорядкованості до впорядкованого стану. У контексті синергетики можна визначити механізми самоорганізації суб'єктів освітнього простору (учнів) та управління цими процесами. Процеси самоорганізації мають значну кількість складових елементів, які пов'язані між собою ймовірнісними характеристиками.

Синергетика вивчає еволюційні процеси розвитку складної відкритої системи як явище її самоорганізації. Водночас, якщо такі процеси самоорганізації є еволюційними, то система здатна до саморозвитку. Синергетичний підхід дає змогу розглядати особистість молодшого школяра як відкриту систему, яка здійснює перехід від розвитку до саморозвитку [6, с. 320].

Синергетика пояснює процес самоорганізації у складних системах в таких положеннях:

1. Система має бути відкритою.
2. Відкрита система має бути неврівноваженою, нестабільною.
3. Виникнення флуктуацій у системі (випадкові відхилення, які її “розхитують”) спричиняє новий порядок. Стан системи після переходу до нового порядку обумовлений випадковими факторами і має ймовірнісний характер.
4. Самоорганізація, що виникає із хаосу, можлива лише у достатньо складних системах, які мають значну кількість взаємодіючих між собою елементів та відносно високі значення ймовірностей своїх флуктуацій.
5. Самоорганізація виникає лише у випадку переваги позитивних зворотних зв'язків над негативними. Тобто зміни у системі не знешкоджуються, а накопичуються і призводять до виникнення нової структури [7, с. 197].

Щодо саморозвитку особистості, то це означає, що вона має бути складно організована, знаходитись у постійному пошуку (навчання, творчість, дослідження) якісно нових своїх станів та бути відкритою до освітнього середовища.

Зміна структури і структурних зв'язків особистості відбуваються не лише стрибкоподібно, а й постійно у процесі взаємодії індивіда з оточуючим середовищем та у собі. З цього можна зробити важливий висновок, що особистість являє собою процес внутрішніх змін. Таке розуміння особистості, з позиції синергетики, покладено нами у дослідження самоорганізаційної діяльності у процесі самостійної роботи учнів.

Освітній процес в початковій школі також можна вважати відкритою системою, оскільки у ньому протікає неперервний процес обміну інформацією (знаннями) між вчителем та учнями (зворотний зв'язок), зміст освіти постійно змінюється відповідно до потреб суспільства, тому виникає ефект нелінійності освітнього процесу і його результату. Результат навчальної діяльності учня завжди буде мати ймовірнісну оцінку, прогностичний характер. До того ж

постійне зростання потоку інформації і обсягу знань, “виводить” систему з рівноваги і змушує її до творення нового порядку.

Спираючись на основні характеристики систем, що самоорганізуються (відкритість, нелінійність, нестійкість [16, с. 581]), вважаємо доцільним характеризувати учня в освітньому процесі як систему, що самоорганізується.

Як зазначає В. Чайка, «передумовами навчальної діяльності учня є наявність мети, фізіологічна і психологічна готовність до навчання, бажання вчитися, зосередження уваги на навчальній діяльності та належний рівень розвитку. Одночасно з процесом викладання й учіння відбувається внутрішній процес засвоєння знань і способів діяльності. Існують два основні варіанти навчальної діяльності учнів: під керівництвом учителя (стимули, методи, форми діяльності тощо) і самостійна» [17, с. 46]. До самостійної навчальної діяльності належать такі дії: планування чи конкретизація завдань своєї навчальної діяльності; планування методів, засобів і форм навчальної діяльності; самоорганізація навчальної діяльності; самоконтроль; саморегулювання учіння; самоаналіз результатів навчальної діяльності.

Саме синергетичний підхід створює можливість формувати самоорганізацію навчальної діяльності. Він характеризує особистісний розвиток учня не тільки як поступовий, лінійний, безконфліктний процес, а як процес, що супроводжується суперечностями, які зумовлюють трансформацію ціннісних орієнтацій, самопізнавальну і самовиховну активність. З позицій синергетики рішення та дії визначаються не лише знаннями, сформованими вміннями і навичками, змістом і результатами аналітико-синтетичної діяльності, а й через розуміння власних психічних процесів, аналіз особливостей власного стилю роботи, власного «Я» [17, с. 11].

«Під час навчання молодшого школяра має місце інтеграція процесів самоорганізації, завдяки яким система підтримує визначений рівень організації під час зміни зовнішніх і внутрішніх умов розвитку систем, які здатні накопичувати і використовувати минулий досвід (процеси розвитку соціальних і біологічних систем)» [3, с. 62-63]. Наприклад, особистість учня самоорганізується для виконання проєктної діяльності, використовуючи не лише попередні досвід та знання, а й інтерпретуючи результати власної освітньої діяльності. Отже, перебування учня у освітньому процесі може бути розглянуто з позиції відкритої, здатної до самоорганізації, системи, що орієнтована на саморозвиток.

«Ефективність навчально-пізнавальної діяльності, – зазначає В. Чайка, – залежить від особистих якостей учня: його активності, самостійності, ініціативності, а також бажання вчитися (наявності стійкої мотивації). Основний зміст такої навчально-пізнавальної діяльності, її результат – це зміни в інтелектуальному, моральному, особистісному розвитку учнів, а її предметом є процес і результат формування механізмів самоорганізації» [17, с. 45].

Особистість молодшого школяра у синергетичному аспекті можна представити «складною системою з такими характеристиками:

- складність (ієрархічність) – наявність багатьох функціональних і структурних рівнів;
- відкритість (незамкненість) – здатність еволюціонувати, обмінюватись енергією, інформацією, взаємодіяти;
- нестійкість (нелінійність) – зміна станів порядку і хаосу за випадково-ймовірнісними характеристиками.

Розкриємо зміст процесів, що відбуваються під час формування навичок самоорганізації учнів початкової школи:

- усталені (традиційні) структури – це розуміння учнем навчальної діяльності як трансляції знань;
- нова якість – це нове розуміння учнем свого місця і ролі у структурі навчальної діяльності, а також усвідомлення механізму навчальних дій;
- особистісні якості – це індивідуальне ставлення до загальних цінностей, які скеровують творчість, наповнену особистісним змістом;
- особистісні структури – структурований ціннісний зміст свідомості, який детермінує розвиток комплексу інших особистісних структур: критичність, рефлексивність, мотивування, опосередкування, орієнтація, автономність, творчість, самоактуалізація, самореалізація» [3, с. 63].

Врахування основних закономірностей процесу навчання молодшого школяра як відкритої й складної системи й багатокomпонентності, багаторівневості й міждисциплінарності знань забезпечує можливість виокремити основні напрями реалізації синергетичних ідей в освітньому процесі:

1) використання під час засвоєння знань та формування компетентностей діалектичних парних феноменів «образного й наочного», «абстрактного й конкретного», «якісного й кількісного», «репродуктивного й проблемного» у їх взаємних переходах;

2) оволодіння учнями різними методами і технологіями навчання для того, щоб бути готовими до здійснення їх вибору під час планування навчальної діяльності;

3) впровадження елементів андрагогічної моделі навчання та застосування елементів акмеологічних технологій на уроках [3, с. 63-64].

Сучасний рівень розвитку початкової освіти, особливо в умовах дистанційного навчання, де самостійній роботі належить особлива роль, тісно пов'язаний із комп'ютерними технологіями навчання. Формування в учнів нових компетентностей можна характеризувати як процес самоорганізації, що може реалізуватися із використанням комп'ютерних технологій. Комп'ютерні технології навчання забезпечують додатковий інструментарій та синтез у навчанні, хоча основним інструментом здобуття нових знань в освіті є людський інтелект (вчитель/учень).

Відповідно до синергетичної парадигми, що є основою нової логіки організації освітнього процесу, доцільно дотримуватися таких принципів інноваційної освіти:

– *принцип еволюційного руху*, відповідно до якого природний порядок утворення не є єдиним можливим;

– *принцип гармонізації*, згідно з яким формальна математична мова не може розглядатися як універсальна без взаємодії з понятійними, духовними, гуманітарними методами, тобто гуманізація і гуманітаризація повинні стати основними в інноваційній освіті;

– *принцип варіативності*: освіта здійснюється на різноманітній і альтернативній основі; наявність моментів нестабільності, пов'язаних з вибором подальшої траєкторії навчання; конфлікт видів і форм процесу навчання призводить до необхідності зміни траєкторії навчання;

– *принцип компаративістського аналізу системи цінностей*: розвиток особистості учня реалізується на основі порівняння власної системи особистісних смислів (цінностей) з тим, що накопичено в культурі;

– *принцип множинності вибору* супроводжує навчальний процес операціями вибору цінностей і подальших шляхів розвитку; вибір, зазвичай, визначається смисловою значущістю для учня досліджуваних реалій; процес навчання охоплює різні тенденції, які супроводжуються стихійними і керованими процесами руйнування старих і виникнення нових систем, пошуку і набуття нових смислів;

– *принцип нелінійності взаємодії*: освіта стане інноваційною, якщо буде являти собою процес нелінійної взаємодії людини з інтелектуальним середовищем, в умовах якого особистість збагачує власний внутрішній світ;

– *принцип відкритості*: інноваційне освітнє середовище має бути відкритою системою (складатися з підсистем, між якими відбувається постійний обмін інформацією; бути підсистемою системи вищого порядку і обмінюватися інформацією з іншими її підсистемами);

– *принцип саморозвитку*: в інноваційному освітньому середовищі повинен бути забезпечений перехід від управління до самоврядування, від розвитку під впливом зовнішніх чинників до саморозвитку під впливом внутрішніх факторів [8, с. 43].

Таким чином, початкова освіта забезпечує можливість сформувати навички самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи, якщо вчитель здійснює свою педагогічну діяльність на основі синергетичної парадигми, якщо він володіє інноваційними педагогічними технологіями і відповідними їм моделями педагогічної взаємодії.

У зв'язку з тим, що цілі початкової освіти змінюються, реформується й зміст навчання в початковій школі (вплив стану розвитку педагогіки, інформаційного середовища, психолого-педагогічних особливостей учнів, тенденцій розвитку освіти), змінюються й вимоги до методичної підготовки вчителя. Важливим завданням професійної підготовки вчителя повинна стати активізація його педагогічної самоорганізації, розширення меж його саморозвитку й самоздійснення, залучення педагога в процес професійного самовдосконалення.

Сучасні реалії роблять надзвичайно актуальним розробку методів синергетики до прогнозування освітнього процесу. Реалізація синергетичного підходу щодо управління й організації освітнього середовища початкової школи істотно підвищить її ефективність, зробить її більш гнучкою і універсальною. Становлення синергетичної парадигми сприяє вирішенню багатьох проблем сучасної початкової освіти. Вона дає новий напрямок інтеграції знання та компетентностей в освіту і водночас сама є результатом такої інтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буєва Л. П. Криза освіти та проблеми філософії освіти. *Питання філософії*. 1999. № 3. С. 12–19.
2. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. 708 с.
3. Лісіна Л. Дослідження проблем методичної підготовки вчителів початкової школи: синергетичний підхід. *Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти*: міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Бердянськ, 26–27 листопада 2020 року, Бердянськ, 2020. С. 62–65
4. Євтюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: дис... канд. філос. наук: 09.00.03. К., 2002. 198 с.
5. Капица С. П., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. Синергетика и прогнозы будущего. 2-е изд. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 288 с.
6. Киященко Н. И. Синергетические проблемы образовательного процесса. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. М.: Прогресс-Традиция, 2007. 592 с.
7. Кремень В. Г. Синергетика і освіта: монографія. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
8. Курейчик В. М., Писаренко В. І. Синергетика в освіті. Відкрита освіта. 2010. № 4. С. 33–44.
9. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навчальний посібник, К.: Центр – Магістр-S, Творчої спільки вчителів України. 1996. 256 с.
10. Мелосік З. Педагогіка постмодернізму. *Шлях освіти*. 2004. № 4. С. 11–16.
11. Підкасистий П. І. Педагогіка: навчальний посібник для студентів педагогічних вузів і педагогічних коледжів. М: Педагогічне товариство Росії, 1998. 640 с.
12. Романенко М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти: автореф. дисертації ... д-ра філософ. наук: 09.00.10. Дніпропетровськ, 2003. 33 с.
13. Рузавін Г. І. Самоорганізація та організація у розвитку суспільства. *Питання філософії*. 1995. № 8. С. 63–72.
14. Синергетика і освіта: монографія / за ред. В. Г. Кременя. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
15. Утюж І. Г. Парадигмальні засади освітнього простору: монографія. Запоріжжя: «Просвіта», 2012. 352 с.
16. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 742 с.
17. Чайка В. М. Основи дидактики: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2011. 240 с.

REFERENCES

1. Buieva L.P. Kryza osvity ta problemy filosofii osvity. Pytannia filosofii. [The crisis of education and the problems of philosophy of education. Questions of philosophy], 1999. № 3. P.12-19.
2. Vozniuk O. V. Pedahohichna synerhetyka: geneza, teoriia i praktyka: monohrafiia [Pedagogical synergetics: genesis, theory and practice: monograph]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2012. 708 p.
3. Lisina L. Doslidzhennia problem metodychnoi pidhotovky vchyteliv pochatkovoii shkoly: synerhetychnyi pidkhid [Research of problems of methodical training of primary school teachers: synergetic approach]. Psykholoho-pedahohichnyi suprovod fakhovoho zrostantia osobystosti v systemi neperervnoi profesiinoi osvity: mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf., m. Berdiansk, 26–27 lystopada 2020 roku, Berdiansk, 2020. P. 62-65
4. Ievtodiuk A. V. Synerhetychni zasady modeliuvannia osvitnikh system [Synergetic principles of modeling educational systems]: dys... kand. filos. nauk: 09.00.03. K., 2002. 198 p.
5. Kaputsa S. P., Kurdiunov S. P., Malynetskyi H. H. Synerhetyka i prohnozy budushcheho [Synergetics and forecasts of the future]. 2-e yzd. Moskva: Edytoryal URSS, 2001. 288 p.
6. Kyiashchenko N. Y. Synerhetycheskiye problemy obrazovatelnoho protsessa. Synerhetycheskaia paradyhma. [Synergetic problems of the educational process. Synergetic paradigm] Synerhetyka obrazovanyia. M.: Prohress-Tradytzia, 2007. 592 p.
7. Kremen V.H. Synerhetyka v osviti: kontekst liudynotsentryzmu [Synergetic in education: the context of human-centeredness]. / V.H. Kremen, V.V. Ilin. K. Pedahohichna dumka, 2012. 368 p.

8. Kureichyk V. M., Pysarenko V. I. Synerhetyka v osviti [Synergetics in education]. Vidkryta osvita. 2010. № 4. P. 33-44
9. Lutai V. S. Filosofiia suchasnoi osvity [Philosophy of modern education]: Navchalnyi posibnyk, K.: Tsentri – Magistr-S, Tvorchoi spilky vchyteliv Ukrainy. 1996. 256 p.
10. Melosik Z. Pedahohika postmodernizmu [Pedagogy of postmodernism]. Shliakh osvity, 2004. № 4. P. 11–16.
11. Pidkasytyi P. I. Pedahohika: navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh vuziv i pedahohichnykh koledzhiv [Pedagogy: a textbook for students of pedagogical universities and pedagogical colleges]. M: Pedahohichne tovarystvo Rosii, 1998. 640 p.
12. Romanenko M. I. Sotsialni ta paradyhmalno-kohnityvni determinanty rozvytku suchasnoi osvity [Social and paradigmatic-cognitive determinants of development of modern education]: avtoref. dysertatsii na здобuttia naukovooho stupenia dokt. filosof. nauk: 09.00.10. Dnipropetrovsk, 2003. 33 p.
13. Ruzavin H. I. Samoorhanizatsiia ta orhanizatsiia u rozvytku suspilstva [Self-organization and organization in the development of society]. Pytannia filosofii. 1995. № 8. P. 63-72.
14. Synerhetyka i osvita: monohrafiia [Synergetics and education: a monograph] / Za red. V. H. Kremenii. K.: Instytut obdarovanoi dytyny, 2014. 348 p.
15. Utiuzh I. H. Paradyhmalni zasady osvitnoho prostoru: monohrafiia [Paradigmatic principles of educational space: monograph]. Zaporizhzhia: «Prosvita», 2012. 352 p.
16. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic vocabulary] / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody ; holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 p.
17. Chaika V. M. Osnovy dydaktyky: Navchalnyi posibnyk [Fundamentals of didactics: Textbook]. K.: Akademydav, 2011. 240 p.

УДК 3.73.3.091.3.016:[811.161.2+003-028.31]
DOI 10.25128/2415-3605.21.2.4

МАРІЯ ЛІОНЕНКО

<https://orcid.org//0000-0002-1765-9173>
marlionenko@gmail.com

аспірантка
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розглядаються методи та прийоми розвитку критичного мислення молодших школярів, що принципово відрізняються від репродуктивного стилю навчання. Розвиток критичного мислення учнів великою мірою може забезпечити вимоги сучасності, а саме: зміст освіти є матеріалом не для заучування, а матеріалом для дослідження; учень в даній системі – один із головних суб'єктів співробітництва; учитель, виступаючи в ролі помічника, заохочує учнів до максимальної пізнавальної активності, підтримує творчий психологічний клімат шляхом співтворчості з вихованцями. Зазначено, що для якісної організації навчального процесу і досягнення поставлених цілей важливо правильно застосовувати інструменти та методи розвитку критичного мислення. Детально описуються основні методи та прийоми розвитку критичного мислення та особливості їх застосування на уроках рідномовної освіти у початковій школі. Відзначено, що технологічно правильне застосування методів і прийомів розвитку критичного мислення сприятиме активному навчанню молодших школярів і формуватиме культуру критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток критичного мислення, методи розвитку критичного мислення, прийоми розвитку критичного мислення.

MARIA LIONENKO

Postgraduate Student
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil